

УДК 330.34-026.16

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК КОНЦЕПЦІЯ СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ

Ключко В.Г., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ ст. перед людством постали глобальні економічні, демографічні та політичні проблеми, збільшилася бідність, стали відчутними нестача та швидке виснаження природних ресурсів. Ці проблеми не є тимчасовим явищем, а являють собою об'єктивні наслідки реалізації сучасної моделі розвитку людства. Для вирішення цих питань було запропоновано концепцію сталого розвитку, мета якої - забезпечення балансу між економічною, екологічною та соціальною складовими розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На пошук можливостей забезпечення сталого розвитку, як економік окремих країн та регіонів, так і людства в цілому, спрямовані зусилля вчених, державних органів і громадських організацій в більшості країни світу. Основні принципи та підходи до вирішення проблем стійкого розвитку та пов'язаних з ними питань економічного прогресу, збереження навколишнього середовища та зменшення бідності досліджуються у працях У. Ростоу, Р. Харрода, Г. Дейлі, Дж. Харріса, Б. Хопвуда, М. Меллор. Серед вітчизняних науковців варто відзначити Л.Г. Мельника, О.Г. Білорус, Ю.М. Мацейко, А.П. Садовенко, Л.Ц. Масловську, В.І. Середу, Т.В. Тимочко, Є.Ю. Какутича, А.Ю. Сторожук.

Невирішені раніше проблеми. Незважаючи на чисельні дослідження різноманітних питань, пов'язаних з цією концепцією, та значні зусилля урядів та громадськості щодо впровадження її в дію, загрози, які породжуються розвитком людського суспільства, все ще залишаються. Отже, актуальність розробки та впровадження сталого розвитку з часом не лише не зменшується, а тільки посилюється. Це вимагає комплексного дослідження сучасного стану впровадження концепції та аналіз подальших перспектив її розвитку.

Мета статті полягає в оцінці досягнень та невдач щодо впровадження концепції сталого розвитку, виявлення їх причин та визначенні подальших напрямів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж досліджувати проблему сталого розвитку та напрями її вирішення, необхідно проаналізувати - коли та з яких причин вона виникла.

Головною передумовою переходу людства до моделі сталого розвитку є усвідомлення обмеженості природних ресурсів та залежності людської діяльності, в тому числі й економічної, від навколишнього середовища.

Першими, хто звернув увагу на суперечності між економічним зростанням на наявними обмеженими ресурсами, були англійські економісти першої половини ХІХ ст. Д. Мілль та Т.Р. Мальтус. Мілль висунув ідею підтримки у майбутньому «стаціонарного стану» економіки, за якого досягається оптимальне використання ресурсів та встановлюється рівновага між виробництвом та зростанням кількості населення. Мальтус звернув увагу на непропорційність темпів зростання чисельності населення та засобів його існування. Завдяки цьому було започатковано теорію граничності природних ресурсів, проте ідеї Мальтуса не отримали необхідної уваги в свій час. В 30-х рр. ХХ ст. А. Пігу зауважив залежність економічного зростання від навколишнього середовища, виділивши такі економічні функції останнього: 1) суспільне споживання; 2) розміщення відходів; 3) територіальна база для господарської діяльності економічних суб'єктів; 4) запас сировини [1, с. 10]. В кінці ХІХ - на початку ХХ ст. з'явилася теорія ноосфери та зросла увага вчених до проблем взаємодії

людини та природи. Незважаючи на ці теорії, ніяких змін в людському розвитку, направлених на збереження природних ресурсів, не спостерігалось.

В післявоєнний період домінували кейнсіанські концепції, які розглядали економіку як відносно нестабільну систему та виступали за необхідність її державного регулювання. Але падіння темпів економічного зростання в 70х рр., значна інфляція та безробіття призвели до значної критики кейнсіанства та подальшого домінування неокласичної економічної теорії, яка, на відміну від кейнсіанства, заснована на припущенні досконалої конкуренції та відсутності державного втручання в економіку. Передбачається незмінність ефективності факторів виробництва, їх взаємозамінність. Економіка вважається ізольованою від навколишнього середовища системою, природні ресурси розглядаються лише як один з факторів виробництва. Проте наростаючі глобальні екологічні проблеми та обмеженість ресурсів змусили уряди різних держав та громадськість звернути увагу на необхідність змін в існуючій моделі розвитку.

Визнання необхідності впровадження нової моделі людського розвитку також сприяло падіння імперського та колоніального устрою в державах, які сьогодні відносяться до країн, що розвиваються. Колоніальні режими функціонували для забезпечення імперських держав сировиною та дешевою робочою силою, економічний та соціальний прогрес в країнах, які сьогодні відносяться до країн, що розвиваються, не передбачався. Це призвело до наростання регіональних та міжетнічних конфліктів в цих країнах [2, с. 3].

Варто також відзначити особливий вплив на формування ідей сталого розвитку глобалізації, яка стала одним з вирішальних факторів сучасного світового розвитку. Глобалізаційні процеси сприяють економічному та людському розвитку, співпраці в науці, освіті, розвитку технологій, проте мають і негативні явища – ризики і загрози (в тому числі економічні та екологічні), які виникають в окремому регіоні, досить швидко поширюються та впливають на весь світ.

Важливим чинником, який вплинув на дослідження ідей розвитку, став швидкий розвиток комп'ютерних технологій та імітаційних моделей, що дозволили враховувати багато різноманітних факторів та їх загальний вплив на систему. Саме такі моделі послужили основою для найбільш відомої доповіді Римському клубу «Межі зростання» (1972 р). В ній було зроблено висновок, що при існуючих тенденціях зростання населення, обсягів виробництва, виснаження ресурсів та забруднення довкілля протягом наступних 100 років буде досягнута фізична межа зростання на планеті з подальшим зменшенням населення та економічним занепадом, проте можна змінити ці тенденції і перейти до стану економічної, соціальної та екологічної стабільності [3, с. 234].

Того ж року питання взаємозалежності людини і природи вперше обговорювалося на міжнародному рівні в рамках Конференції ООН з питань навколишнього людського середовища в Стокгольмі. Результатом конференції стала розробка Програми ООН по навколишньому середовищу та створення багатьох природоохоронних структур на національному рівні.

З метою розробки програми дій для всього світу в 1983 р. ООН була створена Міжнародна комісія по навколишньому середовищу і розвитку. В 1987 р. комісія представила свій звіт «Наше спільне майбутнє» (доповідь Брундтланд), яка визнала залежність людства від навколишнього середовища та надала визначення сталого розвитку, як такого, що сприяє задоволенню потреб нинішнього покоління без зменшення можливостей майбутніх поколінь задовольняти їхні власні потреби [4, с. 8].

Однак офіційне визнання ідея, сформована в доповіді «Наше спільне майбутнє», отримала тільки в 1992 р., на Міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро. За підсумками її роботи було прийнято Декларація Ріо з проблем навколишнього середовища та розвитку, а також Порядок денний на XXI століття, глобальний план дій щодо стійкого розвитку. Також на саміті в Ріо були запропоновані Рамочна конвенція ООН щодо зміни клімату та Конвенція з біологічної різноманітності. В цих документах основна увага приділялася екологічній складовій стійкого розвитку.

Після Стокгольмської конференції з питань сталого розвитку були проведені багаточисельні зустрічі та конференції. Найбільш важливими серед них були: Зустріч «Планета Земля+5» (1997, Нью-Йорк), яка надала оцінку досягненням щодо виконання «Порядку денного на XXI століття»; Саміт тисячоліття ООН (2000), на якому були сформульовані Цілі розвитку тисячоліття; Світовий саміт з сталого розвитку в Йоханесбурзі (2002), який відмітив успіхи та невдачі на шляху просування до сталого розвитку та сприяв переміщенню більшої частини подальшої роботи на місцевий, національний та регіональний рівні; Засідання Генеральної Асамблеї ООН з питань виконання Цілей розвитку тисячоліття (2010, Нью-Йорк), на якому прийняли глобальний план дій, спрямований на досягнення Цілей розвитку тисячоліття до 2015 р., а також оголосили нові зобов'язання по боротьбі з бідністю, голодом, хворобами. Наступна зустріч з питань стійкого розвитку планується в червні 2012 р. в Ріо-де-Жанейро (Ріо плюс 20). На зустрічі будуть обговорюватися дві головні теми: як створити «зелену» економіку для досягнення сталого розвитку та подолання бідності, а також поліпшення міжнародної співпраці щодо сталого розвитку [5].

Загалом, концепція сталого розвитку є спробою комплексної реалізації трьох складових сталого розвитку: економічної, екологічної та соціальної, кожна з яких становить окрему систему та має на меті певні задачі.

Економічна складова означає постійне нарощування обсягів виробництва товарів та послуг, підтримання керованого рівня внутрішнього та зовнішнього державного боргу та запобігання дисбалансам, які можуть зашкодити сільськогосподарському та промисловому виробництву.

Екологічна складова повинна забезпечувати стабільну ресурсну базу, запобігаючи перевикористання відновлюваних ресурсів та використовуючи невідновлювані ресурси тільки за умови інвестування в розробку відповідних субститутів.

Соціальна складова означає досягнення рівності в розподілі, належному забезпеченні соціальних послуг, включаючи охорону здоров'я та освіти, гендерну рівність та участь у політичному процесі [2, с. 5].

Узгодження цих складових та їх впровадження в практику є надзвичайно складним завданням. На сьогодні, в залежності від природи змін, необхідних в політичних та економічних структурах суспільства, виділяють три підходи в досягненні сталого розвитку:

- 1) через збереження існуючих структур – статус кво;
- 2) через реформи, але без радикальних змін – реформістський підхід;
- 3) через радикальні перетворення - трансформістський підхід [6, с. 41].

Прибічники першого підходу визнають необхідність змін, проте вони не погоджуються з тим, що навколишнє середовище чи суспільство стоїть перед нездоланими проблемами. Регулювання можуть бути здійснені без істотних перетворень в суспільстві та владних відносин. Цей підхід домінує серед представників уряду та бізнесу. Розвиток асоціюється з економічним зростанням, яке розглядається як частина вирішення проблеми. Прихильники даного підходу виступають за зменшення ролі державного регулювання, та визнають, що більша інформатизація, вдосконалені методи керування та нові технології, оперуючи через ринок, сприяють досягненню сталого розвитку.

Прихильники реформістського підходу визнають наявність зростаючих проблем, які є критичними для бізнесу, уряду та суспільства, але не вбачають можливість краху в екологічній чи соціальній системах та не виступають за істотні зміни. Значні зміни в політиці та стилі життя можуть знадобитися в майбутньому, але це може бути досягнуто в рамках існуючих соціальних та економічних структур. Необхідно переконувати уряди, міжнародні організації в необхідності значних реформ за допомогою вагомих аргументів. Основну увагу прибічники даного підходу приділяють технологіям, науці, інформації та реформуванню державного управління. Такі погляди в основному домінують серед науковців та експертів недержавних організацій. Реформісти визнають ключову роль державного регулювання в забезпеченні сталого розвитку, оскільки для руху в даному напрямку бізнес потребує стимулювання та контролю, а також необхідні зміни в оподаткуванні та наданні субсидій.

Трансформісти розглядають проблеми в навколишньому середовищі та суспільстві як такі, що властиві сьогодишньому суспільству та є результатом взаємодії людини та навколишнього середовища. Вони визнають, що трансформація взаємодії суспільства та людства з навколишнім середовищем необхідна для запобігання криз та навіть майбутньої катастрофи.

На теперішній час можна констатувати прогрес у впровадженні сталого розвитку за такими напрямками:

Першим і головним досягненням є визнання даної концепції в якості основної цілі людського розвитку міжнародними установами, урядами, бізнесом та громадським суспільством. За офіційними даними ООН, число країн, що в тій чи іншій формі мають національні стратегії сталого розвитку, перевищує 60. В той же час, до числа країн-прибічників сталого розвитку відноситься набагато більше країн, практично це всі члени ООН [7, с. 36].

До міжнародних організацій, які підтримують даний напрям розвитку, відносяться Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Всесвітня торговельна організація. Серед приватного сектору стійкий розвиток отримав популярність в формі програм відповідальності бізнесу перед суспільством. За останні 20 років було сформовано декілька добровільних згод, включаючи Всесвітню підприємницьку раду за сталий розвиток, Глобальний договір, Принципи Екватору [4, с. 13].

Важливим досягненням людства на шляху сталого розвитку є значні теоретичні розробки щодо визначення самого терміну «сталий розвиток» та спроби його інтерпретації на мікро- та мезорівнях. Сьогодні є очевидним, що сталий розвиток людства в цілому може бути досягнутий лише за умови залучення до цього процесу не тільки міжнародних організацій та країн, а й широкого кола учасників, в тому числі й окремих громадян. За останні роки спостерігаються чисельні дослідження, направлені на забезпечення сталості розвитку окремих галузей промисловості, регіонів та фірм.

Також було досягнуто значного прогресу в показниках вимірювання сталого розвитку. Для доповнення та поліпшення стандартного виміру прогресу – ВВП – були розроблені різноманітні індикатори, націлені на відображення більш повного розуміння прогресу та уточнення концептуалізації багатства, капіталу та розвитку. Широке визнання отримали система екоіндикаторів Організації економічного співробітництва та розвитку, а також система індикаторів стійкого розвитку, розроблена Комісією ООН з навколишнього середовища.

Прогрес також був досягнутий в подоланні бідності (проте в основному за рахунок економічних успіхів в Азії) та в електрифікації регіонів, що розвиваються. Занепокоєність погіршенням стану навколишнього середовища призвела до збільшення інвестицій в «зелені» технології [4, с. 20].

Хоча ідея сталого розвитку широко визнана та спостерігається прогрес в розробці теоретичних та практичних питань його забезпечення, впровадження концепції залишається незадовільним, що пов'язано з багатьма факторами.

Основною причиною недостатнього впровадження концепції в практику є складність досягнення збалансованості між економічною, екологічною та соціальною складовими сталого розвитку. На сьогодні в обговоренні питань сталого розвитку спостерігається дві крайності: він розглядається або через призму економічного зростання, або ж виключно з екологічного боку.

Домінуючою точкою зору серед урядів різних країн та бізнесу залишається розгляд стійкого розвитку в якості винятково економічного зростання. Успішною вважається та держава, що розширяє свою економіку, має здорове населення з довгою тривалістю життя, яке з роками стає багатшим. Зростання вимірюється підрахунком ВВП на національному рівні, а також продажами та прибутком на рівні компаній, - звідси стимулювання ВВП та прибутків є вирішальними пріоритетами національної економіки та політики.

Першочерговість, надана торгівлі та глобалізації в більшості економік, витіснила концепції сталого розвитку. Деякі політики сприймали глобалізацію як альтернативу

міжнародній допомозі та сталому розвитку. Для Китаю та Республіки Кореї орієнтація на економічне зростання була успішною, проте багато країн Африки зазнали економічного спаду [4, с. 18]. Хоча економічне зростання надає державам більше коштів для стимулювання захисту навколишнього середовища, проте воно може виявитися лише тимчасовим явищем, оскільки призводить до збільшення споживання товарів та послуг, а це, в свою чергу, збільшує споживання ресурсів, в тому числі і енергії.

Розгляд сталого розвитку виключно як екологічного питання також не сприяє впровадженню даної концепції в практику. Комісія з сталого розвитку в основному привернула увагу екологічних міністерств. Мінімальна участь представників міністерств, не пов'язаних з екологією, сприяла подальшому обособленню екологічних питань та обмежувала вплив комісії. Уряди часто не розуміють, як створити необхідну міждисциплінарну інтеграцію, оскільки сталий розвиток розглядається, як окрема проблема екології чи розвитку, а не в якості об'єднаної концепції.

Другою причиною є те, що уряди держав більше декларують прийняття концепції, а не приймають реальні дії з її впровадження. Наочним прикладом може слугувати Кіотський протокол, який передбачає зобов'язання розвинутих країн зменшити викиди парникових газів в атмосферу. Протокол ратифікували 102 країни, включаючи всі країни ЄС, Японію, Китай та Канаду, проте США, на долю яких припадає від 25 до 35% всіх викидів вуглекислого газу, цього не зробили [8, с. 70]. Крім того, більшість розвинутих країн (за винятком Швеції, Норвегії, Люксембургу, Данії та Нідерландів) не виконали свої зобов'язання щодо фінансової допомоги та передачі технологій менш розвинутих країнам. В результаті для міжнародної дискусії щодо сталого розвитку стала характерна недовіра між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються.

Таким чином, для реалізації стратегії сталого розвитку необхідний стратегічний підхід, який би передбачав поєднання різних аспектів розвитку з тим, щоб вони були здатними ефективно відповідати на виклики сьогодення.

По-перше, необхідно перейти від розуміння сталого розвитку як питання виключно екологічного до його розгляду в якості комплексної соціо-економічної та геополітичної проблеми. Більшість важливих рішень та дій повинні здійснюватися за рамками екологічних дебатів, в енергетичній, торговій та інвестиційній сферах.

По-друге, багато основних принципів макроекономічної політики повинні бути переглянуті в контексті глобальних проблем сьогодення. Її завданнями повинні стати економічна стабілізація, справедливість в розподілі, широкі соціальні цілі – гарантії отримання доходів, освіта, охорона здоров'я, а також управління економічним зростанням. Більшість соціальних цілей не може бути досягнута через дію ринкового механізму, проте їх досягнення є необхідним для стабільності навколишнього середовища. Екологічно орієнтована економіка повинна зосередити увагу на доволі простому принципі: оскільки нерегульовані ринки є мінливими та призводять до негативних змін в екології та суспільстві, важливим є державне втручання в економіку завдяки фіскальним, монетарним та іншим інструментам. Ступіть такого втручання може бути різною, проте не має сумніву, що активна роль держави в стимулюванні економічної, екологічної та соціальної стабільності є необхідною.

По-третє, необхідно зосередити увагу на впровадженні реальних дій щодо забезпечення сталого розвитку. Економічне зростання повинно супроводжуватися інвестиціями в ресурсозберігаючі технології та більш серйозними регулюваннями питань щодо навколишнього середовища.

При впровадженні концепції сталого розвитку необхідно пам'ятати, що сталий розвиток – це, перш за все, справа самих країн. При всій важливості міжнародних аспектів, включаючи і пряму допомогу з боку міжнародної спільноти, впровадження концепції здійснюється на місцях та залежить від стадії розвитку та можливостей самої країни, її державної політики. Так, для країн Півночі пріоритетами є промислова переорієнтація та інтеграції, добровільні стандарти розвитку, контроль над забрудненням навколишнього середовища. Південь значною мірою зосереджується на проблемах свого економічного

розвитку, бідності, інвестиціях. Для країни з перехідною економікою актуальними є як зміни в промисловому виробництві, екологізація економіки, так і подолання бідності та покращення рівня життя [9, с. 30].

Надмірне втручання міжнародних інститутів у справи національного сталого розвитку призводять до невдач та ускладнень. Як зазначає Дейлі, міжнародна допомога в запровадженні концепції сталого розвитку повинна все більше приймати форми вільного та активного обміну знаннями и все менше форми процентних кредитів [10, с. 9].

Державне фінансування може бути корисним для оптимізації стійких приватних інвестицій, проте необхідно визнати значну роль приватного сектору в підтриманні сталого розвитку. Фінансовий, технічний та управлінський досвід бізнесу може бути корисним для досягнення сталого розвитку, тому процес такого розвитку повинен бути відкритим для нових ідей та інформації.

Висновки. Таким чином, сталий розвиток передбачає реалізацію трьох складових: економічної, екологічної та соціальної. На сьогодні процес становлення концепції сталого розвитку ще не завершився: вже досягнуто певного успіху в питаннях впровадження цієї концепції, проте більшість питань залишається невирішеною. Для успішної реалізації цілей сталого розвитку макроекономічна політика повинна бути спрямована на економічну стабілізацію та забезпечення соціальних цілей, разом з здійсненням інвестицій в ресурсозберігаючі технології. Дії по впровадженню сталого розвитку повинні бути диференційовані в залежності від можливостей та особливостей конкретної країни, міжнародна допомога повинна бути спрямована головним чином на передачу знань та технологій.

Література.

1. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник / авт.: А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. – 2 вид. – К., 2011. – 392 с.
2. Harris M.J. Basic Principles of Sustainable Development / M.J. Harris // Global Development and Environment Institute Working Paper No. 00-04, Tufts University, Medford MA, USA, June 2000.
3. Сторожук А. Сталий розвиток економіки: історико-теоретичний аналіз / А. Сторожук // Вісник Львівського університету. – 2008. - №40. – С. 233-237.
4. Drexhage J. and Murphy D. Sustainable development: from Brundtland to Rio 2012 / J. Drexhage and D. Murphy // United Nations Headquarters, New York. – 2010. - 1-26 pp.
5. Что такое Рио+20? / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.un.org/ru/>
6. Hopwood B. Sustainable development: mapping different approaches / B. Hopwood, M. Mellor and G. O'Brien // Sustainable Development. – 2005. - № 13. – С. 38-52.
7. Україна в глобалізованому світі: зб. наук. праць/ НАН України. Ін-т світової економіки і міжнародних відносин; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. - К., 2007. – 176 с.
8. Гришин И. Концепция устойчивого развития в контексте глобализации/ И. Гришин // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. - № 6. – С. 66-79.
9. Білорус О.Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетинг. дослідж.) / О.Г. Білорус., Ю.М. Мацейко. - К.: МАУП, 2005. - 492 с.
10. Daly H.E. Sustainable development: definitions, principles, policies / H.E. Daly // World Bank, Washington. - 2002, Washington. – 1-12 pp.

В статті аналізуються причини та передумови, які сприяли розробці концепції сталого розвитку, розглянуто процес та основні етапи її становлення. Надана характеристика трьом ключовим складовим сталого розвитку, представлені основні підходи до реалізації такого розвитку. Визначені головні досягнення щодо впровадження сталого розвитку та фактори, що стримують його реалізацію за сучасних умов. Окреслені дії, необхідні для подальшого розвитку та досягнення цілей концепції сталого розвитку.

Ключові слова: економічне зростання, економічний розвиток, сталий розвиток, суспільний прогрес.

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ КАК КОНЦЕПЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОГРЕССА

Ключко В.Г., аспирант

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

В статье анализируются причины и предпосылки, которые способствовали разработке концепции устойчивого развития, рассмотрен процесс и основные этапы ее становления. Дана характеристика трем ключевым составляющим устойчивого развития, представлены основные подходы к реализации такого развития. Определены главные достижения по внедрению устойчивого развития и факторы, которые сдерживают его реализацию в современных условиях. Намечены действия, необходимые для дальнейшего развития и достижения целей концепции устойчивого развития.

Ключевые слова: экономический рост, экономическое развитие, устойчивое развитие, общественный прогресс.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS THE CONCEPT OF SOCIAL PROGRESS

Klyuchko V.G., post-graduate student

V.N. Karazin Kharkiv National University

The reasons and preconditions, which have promoted the development of the concept of sustainable development are analyzed, the process and the main stages of its strategy formation are examined in the paper. The characteristics of the three key components of sustainable development is given, the approaches to the implementation of such development are represented. The main achievements of sustainable development realization and the factors, which restrain its realization under current conditions, are defined. The actions needed, to the further development and the achievement of the sustainable development goals, are outlined.

Key words: economic growth, economic development, sustainable development, social progress.

Надійшла до редколегії 10.05.2012 р.

Науковий керівник: Лісовицький В.М., к. е. н., професор.

© Ключко В.Г., 2012 р.